

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voorbij de laatste utopie: Over de historiografie van mensenrechten

Trigt, P.W. van

Citation

Trigt, P. W. van. (2018). Voorbij de laatste utopie: Over de historiografie van mensenrechten. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 131(2), 327-340.
doi:10.5117/TVGESCH2018.2.TRIG

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/63073>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Besprekingsartikel

Voorbij de laatste utopie

Over de historiografie van mensenrechten

Paul van Trigt

Abstract

Beyond the last utopia. About the historiography of human rights

Human rights is a highly contested concept in both current public debates and recent historiography. In this review essay the historiographical debate about human rights, in particular invoked by Samuel Moyns *Last Utopia* (2010), is analysed by discussing three recent monographs: Mark Bradley's *The World Reimagined* (2016), Steven L.B. Jensen's *The Making of International Human Rights* (2016) and Marco Duranti's *The Conservative Human Rights Revolution* (2017). Although these books offer valuable insights in the highly debated 'global breakthrough' and chronology of human rights, their main contribution has to be located elsewhere: in 'provincializing' the foreign policy of the United States (Bradley), pointing to unknown but influential actors and issues in the history of the United Nations (Jensen) and providing a new perspective on the early days of European integration (Duranti). From this analysis is argued that human rights and their chronology should no longer be considered as a historiographical field on itself, but human rights have to be investigated as part of broader political ideologies and practices, as tool of marginalized countries and groups and as concept that enables historians to better understand relations between developments at the local and translocal level and domestic and foreign policies.

Keywords: human rights, historiography, twentieth century, Samuel Moyn

Mensenrechten behoren tot één van de meest omstreden begrippen van onze tijd. Toen in het najaar van 2017 over de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Halbe Zijlstra, werd opgemerkt dat hij 'echt helemaal horendol' werd van 'mensenrechtenverdragen die de vrijheid van het Nederlandse handelen in de weg staan' brak op de sociale media een storm van verontwaardiging los.¹ Een paar dagen later werd de discussie rond Zijlstra in een bredere context geplaatst door columnist Maxim Februari. Mensenrechten, zo stelde Februari, zijn nooit door iedereen als universeel geaccepteerd: 'in kapitalistische samenlevingen niet omdat

ze handel in de weg staan en in autoritaire samenlevingen niet omdat ze indruisen tegen de eigen traditie en cultuur'. Tegenwoordig staan mensenrechten echter meer dan ooit onder druk. Volgens Februari moet Zijlstra daarom niet weggezet worden als een 'malle uitzondering'. De tendens om mensenrechten hoogstens als 'westers luxeartikel' te zien vraagt om bezinning.² Februari plaatst mensenrechten daarmee in de bredere discussie over het al dan niet voortbestaan van de naoorlogse liberale wereldorde. Maar hoe liberaal zijn die wereldorde en dus ook mensenrechten eigenlijk?³

De recente historiografie van mensenrechten laat zien dat dit concept moeilijk als exclusief 'westers' en als liberaal of links beschouwd kan worden. Integendeel, onze huidige labels lijken ons eerder in de weg te zitten om de geschiedenis van mensenrechten te begrijpen. Dat is althans de strekking van een aantal recent verschenen boeken, die onderdeel uitmaken van een internationale hausse aan publicaties – een hausse die in de Nederlandse historiografie slechts zijdelings ter sprake is gekomen.⁴ In dit reviewessay zal ik de belangrijkste discussies in deze internationale historiografie analyseren. Ik zal betogen dat de waarde van deze recente literatuur niet zozeer ligt in de bijdrage aan de mensenrechtenhistoriografie op zich, maar eerder in de ontwikkeling van nieuwe perspectieven op de contemporaine geschiedenis. In lijn met dit betoog formuleer ik tot slot een aantal mogelijkheden voor onderzoek naar mensenrechten waarvan ik verwacht dat ze het historisch en maatschappelijk debat verrijken.

De laatste utopie

Debat gedijt vaak bij een steen in de vijver. In de historiografie van mensenrechten komt die eer toe aan het boek *The last utopia. Human rights in history* (2010) van Samuel Moyn, een Amerikaanse historicus die in 2017 van Harvard naar Yale verkaste. Lang was de geschiedenis van mensenrechten voorbehouden aan juristen en politieke wetenschappers. Vanaf de eeuwwisseling kregen historici meer oog voor het onderwerp en gingen zij het begrip in toenemende mate historiseren.⁵ *The last utopia* is een radicale historisering van mensenrechten, die aanleiding gaf tot een nieuwe bloei aan historische mensenrechtenstudies.

Moyns boek heeft een heldere these: mensenrechten in de hedendaagse betekenis, namelijk een universele maatstaf om misstanden aan de kaak te stellen, werden pas van mondiale betekenis sinds de jaren zeventig. Moyn onderbouwt deze these door puntsgewijs de geschiedenis van mensenrechten zoals die in de oudere historiografie heeft vormgekregen te ontcrachten. Hij deconstrueert de continuïteit zoals die verondersteld wordt in veel geschiedenissen van mensenrechten, bijvoorbeeld het verhaal van de Amerikaanse historica

Lynn Hunt die in *Inventing human rights* (2007) teruggaat tot de achttiende eeuw. Toen zouden mensenrechten uitgevonden zijn als onderdeel van een nieuw humanitair discours. Ten onrechte, stelt Moyn vanuit een intellectueel-historische analyse van het begrip. In de *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* bijvoorbeeld, is geen sprake van de internationale bescherming van individuele rechten die voor het hedendaagse begrip zo belangrijk is. Het concept werd gebruikt, erkent ook Moyn, maar in een nationaal kader zonder het idee van internationale bescherming. Mensenrechten hadden, als het woord al gebruikt werd, vóór de jaren zeventig zelden de hedendaagse betekenis. Het snijdt dus geen hout om continuïteit te suggereren.

Maar hoe zit het dan met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die in 1948 werd aangenomen door de Verenigde Naties (VN)? Die verklaring lijkt na de oorlog toch een nieuwe periode in te luiden waarin individuele rechten op mondiaal niveau gewaarborgd zijn in één gezaghebbend document. Daarmee is echter, aldus Moyn, allerminst sprake van een doorbraakmoment. Hij duidt op twee belangrijke verschillen in de manier waarop mensenrechten na de Tweede Wereldoorlog en vanaf de jaren zeventig gebruikt werden. Ten eerste hoorden mensenrechten wel bij de geallieerde orde (*welfare* versus *warfare*), maar het concept werd in de eerste decennia na de oorlog niet zo vaak en op zo een grote schaal gebruikt als vanaf de jaren zeventig. In de tweede plaats werden mensenrechten in de jaren vijftig en zestig vaak als collectieve rechten en niet, zoals tegenwoordig het geval is, als individuele rechten opgevat. Moyn illustreert dit aan de hand van de antikoloniale beweging. Als mensenrechten al gebruikt werden binnen deze beweging, dan werd dat aldus Moyn gedaan ter ondersteuning van een claim op collectieve zelfbeschikking. Mensen hadden na dekolonisatie het recht om gezamenlijk een natiestaat te vormen en dat is iets anders dan rechten claimen voor of als individu bij een (inter)nationale instantie.

Uiteindelijk zouden mensenrechten in de jaren zeventig van de twintigste eeuw hun hedendaagse betekenis krijgen, namelijk: individuele rechten die gebaseerd zijn op menselijke waardigheid en die internationale bescherming genieten. Moyn ontwaart niet alleen een betekenisverschuiving in deze periode, maar ook een toenemende populariteit van mensenrechten: een doorbraak die hij inzichtelijk maakt met een staatje van het aantal meldingen van het begrip mensenrechten in de *New York Times* en *London Times*. Essentieel voor deze doorbraak of revolutie acht hij het werk van ngo's als Amnesty International, maar ook de keuze van Jimmy Carter om mensenrechten tot pijler van zijn buitenlandse politiek te maken. Het succes van het concept mensenrechten verklaart Moyn met name vanuit het

wegvallen van bewegingen zoals het antikolonialisme en socialisme, maar ook vanuit de hernieuwde aandacht voor de Holocaust.⁶

Van Trigt 1

Demonstratie voor het consulaat van de VS in Amsterdam tegen de gevangenhouding van de Afro-Amerikaanse Dessie Woods in 1979: een voorbeeld van een protestactie naar aanleiding van een concrete schending van mensenrechten elders. Volgens Moyn vormden dergelijke acties de kern van de succesvolle mensenrechten beweging vanaf de jaren 1970. Dit protest laat mooi zien dat het beroep op mensenrechten in een concrete casus ook gepaard kon gaan met collectieve claims zoals ‘mensenrechten óók voor vrouwen’.

Nationaal Archief, fotograaf Koen Suyk / Anefo

Het doorbraakmoment?

Moyns these over de mondiale doorbraak van mensenrechten in de jaren zeventig heeft veel bijval gekregen en sluit deels ook aan bij eerdere Nederlandse studies zoals Peter Malcontents boek over de doorbraak van mensenrechten in de Nederlandse buitenlandse politiek in die periode.⁷ *The last utopia* heeft bijgedragen aan een radicale historisering van mensenrechten en daagt uit om zo nauwkeurig mogelijk te onderzoeken welke betekenissen historische actoren in verschillende periodes aan het begrip toekenden. Dat is volgens mij de grote verdienste van Moyns boek. Tegenspraak kreeg zijn these ook. De kritiek spitst zich met name toe op de periodisering, ofwel de vraag of de jaren zeventig gezien kunnen worden als een doorbraakperiode.⁸

De discussie over de periodisering van de ontwikkeling van mensenrechten is zo dominant dat Robert Brier, werkzaam op de afdeling International History van de London School of Economics and Political Science, onlangs voorstelde om ‘beyond the quest for a “breakthrough”’ te geraken. Door de zoektocht naar het doorbraakmoment worden volgens Brier twee zaken uit het oog verloren, namelijk dat de ontwikkelingen in de jaren zeventig wel degelijk een relevante voorgeschiedenis hebben en dat de geschiedenis van mensenrechten vanaf de jaren zeventig minder eenduidig is dan Moyn doet vermoeden.⁹ Ik onderschrijf Briers pleidooi van harte omdat het Moyns bijdrage honoreert, maar tegelijkertijd ruimte schept om het rigide schema van Moyn te doorbreken. Het is echter nog niet zo eenvoudig om de doorbraakqueeste links te laten liggen. Dat blijkt duidelijk uit een recente bijdrage van Stefan-Ludwig Hoffmann, historicus van laatmodern Europa aan de University of California Berkeley.

In een artikel in *Past and Present* stelt Hoffmann voor om het revisionisme van Moyn en anderen nog iets verder door te voeren: volgens Hoffmann kunnen we pas voor het eerst spreken van individuele mensenrechten als basisconcept (*Grundbegriff*) in de mondiale politiek vanaf de jaren negentig ofwel na het einde van de Koude Oorlog.¹⁰ Vanaf toen werden mensenrechten echt een bepalende factor in de wereldpolitiek en werden humanitaire en militaire interventies gelegitimeerd op basis van schendingen van de mensenrechten. Hoffmann ziet Kosovo als belangrijk doorbraakmoment: vanaf het einde van de jaren negentig brak een nieuwe mondiale moraliteit van mensenrechtenpolitiek door die zich boven de soevereiniteit van de natiestaat stelde.¹¹ Bovendien verschoof binnen het internationale recht in die periode het streven naar de creatie van een meer gelijke wereld richting de juridische vervolging van dictators en oorlogsmisdadigers vanwege misdaden in het verleden. Hoffmann plaatst die ontwikkeling in het kader van een veranderende tijdsbeleving: sinds het einde van de vorige eeuw zou het heden allesbepalend zijn geworden en wordt de toekomst niet langer als een belofte, maar als een bedreiging gezien. Mensenrechten maken volgens Hoffmann dan ook geen onderdeel uit van een toekomstgerichte of utopische visie, maar vormen een ‘bare human minimum’ (Ignatieff).¹² Mensenrechten zijn nooit een utopie op zichzelf geweest, maar waren onderdeel van andere utopieën zoals het marxisme. Hoffmann pleit er daarom voor om het historisch onderzoek niet te beperken tot een perspectief op mensenrechten dat wordt bepaald door lijdende individuen, juist een onderwerp als de strijd om sociale rechten verdient meer aandacht. Hoffmann trekt uit dit alles niet de conclusie dat mensenrechten geen ‘deep history’ hebben: daarin valt hij Lynn Hunt en anderen bij.¹³ Om de nieuwe betekenisgeving in de jaren negentig van de twintigste eeuw te begrijpen, is juist een langetermijngeschiedenis nodig.

Hoffmanns interventie sluit dus aan bij Briers pleidooi door zowel de periode voor als na de jaren zeventig nadrukkelijk aandacht te geven, maar laat tegelijkertijd zien dat de periodiseringsdiscussie bijna onvermijdelijk is. Naar aanleiding van Hoffmanns artikel merkte Moyn zelf op dat het einde van de geschiedschrijving over mensenrechten in zicht is: volgens hem was Hoffmanns voorstel de laatste interessante zet in dit spel.¹⁴ Dat lijkt me een voorbarige conclusie. Vooralsnog lijkt de stroom boeken en artikelen over het onderwerp allerm minst opgedroogd.¹⁵ Tegelijkertijd rijst wel de vraag of de focus op de mondiale doorbraak van mensenrechten nog tot nieuwe historische inzichten gaat leiden – in die zin zou Moyn gelijk kunnen hebben. In de volgende paragrafen bespreek ik drie monografieën die recent verschenen zijn vanuit deze vraag om tot slot een aantal alternatieve richtingen voor het debat voor te stellen.

De wereld opnieuw verbeeld

De verschillende pleidooien om de doorbraak van mensenrechten in één bepaald decennium te lokaliseren, hebben een overeenkomst die een kritische heroverweging verdient, stelt Mark Bradley in zijn *The world reimagined. Americans and human rights in the twentieth century*. Of historici de oorsprong van het mensenrechtendiscours nu zoeken in de jaren veertig of de jaren zeventig, in beide gevallen wordt een ‘tick-tock narrative’ geconstrueerd. Uitgangspunt is de klokslag in het heden (‘tock’), stelt Bradley met een metafoor van Frank Kermode, en vervolgens wordt gezocht naar het moment waarop de klok voor het eerst zo geslagen heeft (‘tick’). Door de bijna obsessieve aandacht voor het getiktak van de klok, dreigen we te vergeten wat voor, na en tussen het getiktak gebeurt en construeren we een lineair narratief dat geen recht doet aan de complexiteit van het verleden. Bradley probeert een dergelijk verhaal te doorbreken door beide decennia een plaats te geven in zijn boek. Bovendien besteedt hij, anders dan veel andere auteurs die zich bezighouden met internationale geschiedenis en betrekkingen, niet alleen aandacht aan diplomaten, politici en beleidsmakers, maar betreft hij ook andere actoren (fotografen, juristen, filmmakers, dokters, artsen, statistici, schrijvers, geestelijken, activisten, studenten en senioren) in zijn analyse. Via deze weg wil hij de affectieve kanten van mensenrechtengeschiedenis meer aandacht geven.¹⁶

Het is precies deze diversiteit aan actoren en bronnen die Bradleys bijdrage origineel maken en ons beter doet begrijpen waarom het concept van mensenrechten zo populair kon worden. Zo laat hij zien hoe visuele en literaire bronnen, zoals de iconische foto van de *Migrant Mother* en het werk van Solzhenitsyn, Amerikanen ontvankelijk maakten voor het mensenrechtendiscours. Dankzij het gevarieerde bronnenmateriaal kan Bradley ook goed duidelijk maken hoezeer Amerika onderdeel was van transnationale uitwisseling.¹⁷ Sterker nog: in *The world reimagined* wordt Amerika ‘geprovincialiseerd’ zoals Bradley met een begrip van Dipesh Chakrabarty stelt. Waar Amerika in het werk van Moyn en Barbara Keys een centrale rol krijgt in de mondiale doorbraak van mensenrechten, daar betoogt Bradley dat het mensenrechtenperspectief reeds in veel landen belangrijk was voor de Amerikaanse doorbraak.¹⁸ Met zijn cultuurhistorische benadering brengt Bradley dus belangrijke nuanceringen aan in het historiografisch debat, maar ik vrees dat hij niet slaagt in de ambitie om het ‘doorbraak’-debat te overstijgen. Natuurlijk, hij bespreekt zowel de jaren veertig als zeventig van de twintigste eeuw. Maar omdat hij ook laat zien dat mensenrechten in de jaren vijftig in het slop raakten, blijft het beeld van een mensenrechtenrevolutie vanaf de jaren zeventig grotendeels overeind.

Van Trigt 2

De bekende foto van de *Migrant Mother* (1936) wordt door Bradley gebruikt om te begrijpen hoe Amerikanen ontvankelijk werden voor het leed van de vreemde ander. Dergelijke humanitaire foto's zorgden er volgens hem voor dat mensenrechten in de jaren 1940 in vruchtbare grond vielen.

Dorothea Lange, *Migrant Mother*, 1936. A portrait of Florence Owens Thompson (1903-1983) via Wikipedia

‘The making of’

Een boek dat deze beeldvorming echt wil corrigeren, is Steven L.B. Jensens *The making of international human rights* – deel van de reeks *Human Rights in History* van Cambridge University Press waarin ook Bradleys boek verscheen. De Deense historicus Jensen reconstrueert het beleid van de VN ten aanzien van mensenrechten, waarmee hij veel meer actoren op het mondiale niveau in zijn analyse kan betrekken dan op Amerika georiënteerde historici als Moyn. Zijn belangrijkste bron is dan ook het VN-archief, maar om de actoren op dat niveau te begrijpen, is hij tevens een indrukwekkende lijst andere (nationale) archieven afgegaan. Jensens boek bestrijkt de periode 1945-1993. Het accent van zijn analyse ligt met name op de jaren zestig: het decennium waarin Jensen een doorbraak van mensenrechten ontwaart.

Tot de jaren zestig speelde de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens nauwelijks een rol in de internationale politiek, maar daar zou snel verandering in komen. In 1966, schrijft Jensen, waren drie grote mensenrechtenverdragen opgesteld en was de *International Convention on Elimination of All Forms of Racial Discrimination* al aangenomen door de VN.¹⁹ In de literatuur is vooral bestudeerd hoe met deze verdragen gewerkt werd en daarbij is vaak vastgesteld dat de impact op de korte termijn gering was. Daarmee wordt volgens Jensen echter geen recht gedaan aan het belang van de ontwikkeling van dergelijke verdragen en blijven bovendien belangrijke actoren aan het zicht onttrokken. Aan de hand van de totstandkoming en precedentwerking van de *International Convention on Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, de nooit voltooide ontwikkeling van de *International Convention on Elimination of All Forms of Religious Intolerance* en het *UN International Year for Human Right* (1968) laat Jensen overtuigend zien hoe landen als Jamaica en Liberia de mensenrechtenagenda in de jaren zestig ter hand namen. Zij waren de drijvende krachten achter de vertaling van de Universele Verklaring van de Rechten van de

Mens naar internationaal recht. Na de dekolonisatie maakte vooral het concept 'ras' het mogelijk om mensenrechten te zekeren in internationaal recht en om de voor veel VN-leden heilige notie van soevereiniteit te overstijgen.²⁰ Zodoende werd in de jaren zestig een basis gelegd waarop in de daarop volgende decennia kon worden voortgebouwd, al verschoof de aandacht toen van raciale discriminatie en religieuze intolerantie naar marteling en gevangenschap.

Jensens studie is zonder twijfel innovatief, maar naar mijn indruk ligt de waarde van zijn werk vooral in het articuleren van de rol van niet-westerse landen en onderbelichte thema's zoals religie. Jensen legt zelf veel nadruk op zijn bijdrage aan het debat over het doorbraakmoment. Ik denk echter dat Moyn en anderen de doorbraak in de jaren zeventig zullen blijven situeren omdat mensenrechten in dat decennium uitgroeiden tot een mondiaal veelgebruikt en toegepast begrip. Die mondiale doorbraak is wellicht moeilijk te begrijpen zonder de door Jensen geschetste ontwikkelingen in de jaren zestig in ogenschouw te nemen, maar er blijft een verschil in schaal. Werden mensenrechten belangrijk in de diplomatie op het niveau van de VN in de jaren zestig, in de daarop volgende decennia was de inzet van mensenrechten allerm minst aan diplomaten voorbehouden. In die zin leidt het werk van historici als Jensen, Bradley en ook Hoffmann vooral tot nuancering en verfijning van Moyns these.²¹

Een conservatieve revolutie

Het boek *The conservative human rights revolution* van Marco Duranti, dat in het voorjaar van 2017 bij Oxford University Press verscheen, zou ook geïnterpreteerd kunnen worden als een verdere uitwerking van Moyns argument. In de discussie over mensenrechten in de jaren veertig heeft Moyn zich namelijk gekeerd tegen een interpretatie waarbij een sleutelrol weggelegd zou zijn voor progressieve en seculiere figuren als Raphael Lemkin en René Cassin. Hij laat daarentegen zien dat het veeleer religieuze en conservatieve denkers waren die het belang van mensenrechten benadrukten uit vrees voor een staat die in handen van fascistten, communisten of sociaaldemocraten te machtig werd of kon worden. Moyn sluit daarmee aan, zoals Martin Conway heeft betoogd, bij recente literatuur over het vaak impliciete conservatisme en katholicisme dat belangrijk was voor de naoorlogse politieke cultuur in West-Europa.²² Duranti's boek over de conservatieve wortels van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) past ook in deze historiografische trend, maar ik zou hem tekort doen als ik het bij die vaststelling zou laten. *The conservative human rights revolution* laat bij uitstek de potentie van mensenrechtengeschiedenis zien.

Maar eerst: wat behandelt Duranti in zijn boek? Anders dan Bradley en Jensen richt hij de blik op Europa in de jaren veertig. Onderwerp van studie is de totstandkoming van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en de oprichting door de Raad van Europa van het EHRM in Straatsburg – niet te verwarren met het Europese Hof van Justitie in Luxemburg. In de wereld van het internationale publieke recht bestaan vrijwel geen vergelijkbare organisaties waarbij een individu een klacht in kan dienen en van welke de uitspraken bindend zijn voor staten. De vraag is dus hoe een dergelijk orgaan juist in West-Europa tot stand kon komen, uitgerekend in een periode waarin mensenrechten op het mondiale toneel nog geen bepalende rol speelden. Tot nu toe is de genese van het EHRM met name toegeschreven aan de Koude Oorlog: de conventie en het hof zouden bescherming bieden tegen de communisten. Daarmee kan echter niet goed verklaard worden waarom onder conservatieve politici grote steun voor en onder socialistische politici grote weerstand tegen Europese mensenrechten bestond. Om deze vraag te beantwoorden onderzoekt Duranti de rol van de binnenlandse politiek van de betrokkenen, het belang van transnationale uitwisseling en de relatie met het proces van Europese integratie.²³

In een uitvoerige beschouwing over de culturele wortels van internationaal recht in de Europese context laat Duranti zien dat mensenrechten niet altijd geassocieerd kunnen worden met een progressieve agenda en universalisme. Na de Tweede Wereldoorlog werden mensenrechten in Europa eerder particularistisch geïnterpreteerd en historisch gefundeerd. Zo werden de ondertekenaars van de conventie omschreven als overheden van Europese landen met een gedeeld erfgoed van politieke tradities, idealen, vrijheid en de rechtstaat.²⁴ Daarmee krijgen we zicht op een ethische fundering van het Europese project, die vanwege de eerdere aandacht van historici voor de technocratische initiatieven niet altijd is opgemerkt. Op deze manier werd de Europese eenheid niet alleen gevoed vanuit de gezamenlijke afkeer van de verschrikkingen van het verleden, maar ook vanuit de constructie van een gezamenlijke beschavingsgeschiedenis. De EHRM werd ontwikkeld als de institutie waarmee dat oude, beschaafde Europa weer vorm kon krijgen, met Winston Churchill als een van de drijvende krachten.²⁵ Dit perspectief was natuurlijk niet onomstreden. In zijn analyse van de totstandkoming van de EVRM maakt Duranti duidelijk hoezeer mensenrechten gebruikt werden om een conservatief alternatief te ontwikkelen voor de sociaaldemocratie die vaak dominant was in de nationale context. Sociale rechten werden in de EVRM bijvoorbeeld niet opgenomen omdat ze in strijd waren met het belang dat door de conservatieve beweging werd gehecht aan de vrije markt.²⁶

Het woord revolutie in de titel doet wellicht anders vermoeden, maar in dit boek wordt geen nieuw voorstel voor de doorbraak van mensenrechten gepresenteerd. Duranti laat zien hoe zijn werk aansluit bij Moyn, maar wijst ook op een verschil. Waar Moyn mensenrechten als een opzichzelfstaand fenomeen beschouwd dat als een utopie de plaats innam van andere utopieën, daar is het ook mogelijk om mensenrechten als een middel te zien dat gebruikt werd om een bepaald politiek project te articuleren. Duranti sluit allerm minst uit dat mensenrechten een utopie konden vormen die moest worden bevochten op alternatieve visies, maar hij heeft zich ook laten inspireren door een historicus als Lora Wildenthal, die onderzoekt hoe politieke actoren het vertoog van mensenrechten hebben ingezet om hun eigen politieke doelen te realiseren.²⁷ Het knappe van Duranti's boek is dat hij aandacht besteedt aan zowel het nationale, Europese als internationale niveau en de interactie daartussen. Bovendien heeft hij oog voor politieke concepten, verbeelding en taal ('the superstructure of politics') én voor politieke instituties ('how politics actually works').²⁸ Zijn veelzijdige aanpak resulteert dan ook in tal van nieuwe inzichten, waarvan de ethische fundering van het Europese project een van de meest opvallende is.

Hoe verder?

Intussen is duidelijk geworden dat Moyns revisionisme uitermate vruchtbaar is gebleken, maar dat tegelijkertijd een zekere moeheid is ingetreden als het gaat om de oorsprongsdiscussie. Daarom wil ik dit essay afsluiten met een korte reflectie op het vervolg van het debat. De belangrijkste uitdaging is om niet alleen de zoektocht naar de doorbraak achter ons te laten en een meer subtiële chronologie te ontwikkelen, maar om de mensenrechtenhistoriografie niet langer als veld op zichzelf te beschouwen. In navolging van Moyns intellectueel-historische benadering is de geschiedenis van het concept wellicht teveel een doel op zichzelf geworden, terwijl de meest opzienbarende resultaten van de drie besproken studies wat mij betreft niet in hun bijdrage aan de mensenrechtenhistoriografie an sich liggen. Ze verrassen eerder doordat ze Amerika 'provincialiseren' (Bradley), zicht geven op onbekende actoren en thema's in het beleid van de VN (Jensen) en een nieuw perspectief bieden op de vroege dagen van de Europese integratie (Duranti). De drie boeken laten, samen met talloze andere studies in het veld, zien hoeveel potentieel het onderzoek naar mensenrechten heeft. Mensenrechten zijn wereldwijd namelijk op tal van manieren toegepast en maken het mogelijk om tot nieuwe historische inzichten te komen. De volgende drie, veelal aan anderen ontleende, aandachtspunten lijken me daartoe van belang.

In de eerste plaats zouden mensenrechten – nog meer dan toch nog toe gedaan is – in relatie met andere concepten en praktijken zoals bijvoorbeeld oorlogsrecht onderzocht moeten worden. Pas als we goed zicht hebben op alternatieve begrippen en ideologieën kunnen we begrijpen waarom historische actoren mensenrechten op een bepaalde manier gebruikten of juist niet gebruikten. Zodoende maken mensenrechten altijd onderdeel uit van politieke ordeningen en krijgen we via mensenrechten (nieuw) inzicht in die ordeningen. Het gaat dan niet zozeer om het schrijven van ‘multiple chronologies’ van mensenrechten, zoals Brier in navolging van de Duitse historicus Jan Eckel voorstelt, maar om de analyse van politieke ordeningen die per periode en plaats verschillen en waarin mensenrechten een meer of minder grote rol spelen.²⁹ Hoffmann noemt het voorbeeld van het verzet tegen de coup in Chili in 1973 waarin niet alleen mensenrechten, maar ook ‘competing notions (Marxist, Catholic)’ van solidariteit een rol speelden. De toenemende belangstelling voor ‘socialist internationalism’ in de geschiedschrijving van de internationale politiek is dan ook een welkome aanvulling op de historiografie van mensenrechten.³⁰ Ook de geschiedenis van economische en sociale rechten, die de ene keer wel en de andere keer niet als universele mensenrechten worden gezien, krijgt steeds meer aandacht en leidt tot verrassende resultaten.³¹ Jensen laat bijvoorbeeld zien dat de scheiding tussen politieke en sociale mensenrechten op het niveau van de VN niet vanuit een simpel Koude Oorlog-schema begrepen kan worden.³² Isolatie van de mensenrechtenhistoriografie kan verder voorkomen worden door de historische praktijken waarin met mensenrechten gewerkt werd te vergelijken met verwante praktijken van humanitaire hulp en wetgeving, ontwikkelingssamenwerking en sociale politiek.

Ten tweede zou de mensenrechtengeschiedenis nog veel meer *from below*, zowel vanuit het perspectief van de ‘Global South’ als vanuit minderheidsgroepen, geschreven moeten worden. In een reплик op het genoemde artikel van Hoffmann stelt Lynn Hunt dat de geschiedschrijving van mensenrechten vaak een politieke geschiedenis van de traditionele soort is – een geschiedenis van diplomatie en oorlogsvoering.³³ De hier besproken studies laten zien dat Hunt overdrijft, maar dat neemt niet weg dat vernieuwende perspectieven nodig blijven. Zoals de recente literatuur over derdewereldebewegingen laat zien hoe belangrijk niet-westerse actoren waren, zo kan de interactie tussen actoren in ‘Noord’ en ‘Zuid’, maar ook ‘West’ en ‘Oost’ voor de mensenrechtenbeweging nog beter onderzocht worden.³⁴ Daarnaast valt nog een wereld te winnen door te onderzoeken hoe allerlei ‘kwetsbare’ groepen die onderdeel werden van mensenrechtenpolitiek, zoals vrouwen, vluchtelingen en mensen met een beperking, zich tot die politiek verhielden. Meer algemeen ligt in de studie naar de

mensenrechtenrevolutie de nadruk op grote politieke kwesties, terwijl de VN bijvoorbeeld ook een Internationaal Jaar van het Kind (1979) initieerde en een speciaal verdrag voor de rechten van kinderen (1989) opstelde. Hoe moeten we dergelijke ontwikkelingen duiden en in hoeverre konden ‘kwetsbare’ groepen en hun representanten een stempel drukken op en gebruikmaken van mensenrechten?

Van Trigt 3

Het *Hand-Neus-Voetboek Mensenrechten* dat in de jaren 1990 werd uitgebracht door de Nederlandse Gehandicaptenraad is een mooi voorbeeld van een lokale toepassing van het mensenrechtenperspectief op handicap zoals dat op internationale niveau ontwikkeld werd. Archief Ieder(in) Utrecht

Daarmee ben ik bij mijn laatste en derde punt: de geschiedenis van mensenrechten zou vooral op het snijvlak van lokaal en translokaal geschreven moeten worden.³⁵ In de hierboven genoemde replek van Hunt, stelt zij dat de aandacht voor ‘the global’ en ‘internationalisms’ niet ten koste mag gaan van lokale en nationale geschiedenis van mensenrechten – juist met het oog op de rol van vrouwen en niet-westerlingen.³⁶ Ik denk dat een begrip als mensenrechten bij uitstek inzicht kan geven in de relatie tussen dat wat op het lokale en het trans- of bovenlokale niveau gebeurde. Met name Duranti’s boek laat dit op een voorbeeldige manier zien. Duranti maakt ook de verklarende kracht duidelijk van een analyse op meerdere niveaus en onderstreept daarmee het recente pleidooi van Sebastian Conrad voor een ‘global history’, die zich niet zozeer beperkt tot dat wat mondiaal is, maar historische ontwikkelingen ‘non-internationalist’ en met oog voor mondiale integratie analyseert.³⁷ Een ander goed voorbeeld is *Humanitarian reason* van Didier Fassin, een boek waarin binnen- en buitenlandse humanitaire politiek in hun onderlinge samenhang geanalyseerd worden.³⁸

Vaak worden mensenrechten vooral als een kwestie van buitenlandse politiek beschouwd waarbij de binnenlandse politiek hoogstens als verklarende factor dient. Dat is ook in Nederland het geval, al zijn recent een aantal studies verschenen waarin onderzocht wordt hoe Nederlanders mensenrechten op zichzelf, of beter gezegd *niet* op zichzelf, toepasten.³⁹ Hopelijk krijgt dit een vervolg dat leidt tot een beter begrip van onszelf en de wereld. De hier besproken literatuur heeft alvast duidelijk gemaakt dat mensenrechten een rijkere geschiedenis hebben dan de hedendaagse discussies doen vermoeden.

Over de auteur

Paul van Trigt is postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Leiden in het project *Rethinking Disability: the Impact of the International Year of Disabled Persons (1981) in Global Perspective*. Over mensenrechten schreef hij -‘A Blind Spot of a Guiding Country? Human Rights and Dutch Disability Groups since 1981’, in: *Moving the Social* 53 (2015) 87-102 en ‘Human rights and the welfare state. An exploratory history of social rights in the postwar Netherlands’, in: *Zapruder World: An International Journal for the History of Social Conflict* 3 (2016). Momenteel werkt hij aan een genealogie van de United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities.

E-mail: p.w.van.trigt@hum.leidenuniv.nl

¹ Jan Hoedeman, ‘Halbe Zijlstra: Hulk of hulpje?’, *Algemeen Dagblad*, 19 oktober 2017, <https://www.ad.nl/politiek/halbe-zijlstra-hulk-of-hulpje~a1dcfdad/> (geraadpleegd 1 november 2017). Ik ben dank verschuldigd aan Boyd van Dijk en de redactie voor hun grondige commentaar op een eerdere versie van dit essay. Bovendien kwam dit essay tot stand dankzij de ERC Consolidator Grant Rethinking Disability (grant agreement number 648115).

² Maxim Februari, ‘Mensenrechten steeds minder universeel’, *NRC Handelsblad*, 24 oktober 2017, <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/10/24/mensenrechten-steeds-minder-universeel-13629075-a1578337> (geraadpleegd 1 november 2017).

³ Cf. Boyd van Dijk, ‘De naoorlogse liberale wereldorde?’, *Nederlandse Boekengids* (oktober 2017) 36-38.

⁴ In 2013 organiseerden Maarten van den Bos en René Rouwette de conferentie ‘Beyond Merchant and Missionary. Samuel Moyn and the quest for a holistic history of Human Rights, 1945-present’. Op een aantal uitzonderingen na (zoals Van den Bos’ boek over Pax Christi, het werk van Antoon de Baets en recente artikelen van Floribert Baudet en Bastiaan Bouwman) heeft de thematiek van deze conferentie geen vervolg gekregen. De volgende constatering van de organisatoren heeft daarom weinig aan actualiteit verloren: ‘in the Netherlands Human Rights is a very specialized field that consists mostly of lawyers and a handful of anthropologists and International Relations scholars. Especially the latter group has focused extensively on the history of Human Rights, but mainly on one aspect – the response of the Dutch government to violations by other countries and the truth and fiction of the so-called Dutch international pioneering or missionary role. What is missing so far is a more comprehensive and interdisciplinary narrative including elements of political history and social movements, memory, intellectual history, economics and (legal) philosophy. What is further lacking is a clear focus on the European Union reality in which the Netherlands exists’, zie: <http://www.knhg.nl/30-september-2013-conference-human-rights-and-the-netherlands-beyond-merchant-and-missionary/> (geraadpleegd 6 mei 2017).

⁵ Kenneth Cmiel, ‘The recent history of Human Rights’, *American Historical Review* (2004) 117-135, aldaar 119.

⁶ Deze samenvattende alinea’s zijn gebaseerd op Samuel Moyn, *The last utopia. Human rights in history* (Cambridge en London 2010).

⁷ Peter Malcontent, *Op kruistocht in de Derde Wereld. De reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelselmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden, 1973-1981* (Hilversum 1998); idem, ‘Nederland en de mensenrechten’, in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers ed., *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 128-151; cf. Floribert Baudet, *Het Heeft Onze Aandacht Nederland en de rechten van de mens in Oost-Europa en Joegoslavië, 1972-1989* (Amsterdam 2001). In Jan Eckel en Samuel Moyn ed., *The breakthrough. Human rights in the 1970s* (Philadelphia 2013) staat geen hoofdstuk over Nederland, maar wordt het werk van Malcontent en Baudet wel genoemd (p.321).

⁸ Cf. Sarita Cargas, ‘Questioning Samuel Moyn’s revisionist history of human rights’, *Human Rights Quarterly* 38.2 (2016) 411-425 die pleit voor een herwaardering van de jaren 1940.

⁹ Robert Brier, ‘Beyond the quest for a “breakthrough”: reflections on the recent historiography of human rights’, *European History Yearbook* XVI (2015) 156-173.

¹⁰ Stefan-Ludwig Hoffmann, ‘Human rights and history’, *Past and Present* 232 (2016) 279-310, aldaar 282.

-
- ¹¹ Hoffmann, 'Human rights', 298. De relatie tussen mensenrechten en humanitaire interventie is minder helder dan Hoffmann doet vermoeden, zie Michael Geyer, 'Humanitarianism and human rights' in: Fabian Klose ed., *The emergence of humanitarian intervention. Ideas and practice from the nineteenth century to the present* (Cambridge 2015) 31-55.
- ¹² Hoffmann, 'Human rights', 304.
- ¹³ Ibidem, 307-309.
- ¹⁴ Samuel Moyn, 'The end of human rights history', *Past and Present* 233.1 (2016) 307-322, aldaar 308.
- ¹⁵ Moyn zelf werkt momenteel aan een boek over sociale en economische rechten: *Not enough. Human rights in an unequal world* (Harvard 2018).
- ¹⁶ Mark Bradley, *The world reimagined. Americans and human rights in the twentieth century* (New York 2016) 5-8. Cf. Roland Burke, 'Flat affect? Revisiting emotion in the historiography of human rights', *Journal of Human Rights* 16.2 (2017) 123-141.
- ¹⁷ Cf. Kiral Klaus Patel, *The New Deal: A global history* (Princeton 2016).
- ¹⁸ Bradley, *World reimagined*, 125 (zie voor de notie 'provincializing' ook p.9).
- ¹⁹ Steven L.B. Jensen, *The making of international human rights. The 1960s, decolonization and the reconstruction of global values* (New York 2016) 7, 12 en 15.
- ²⁰ Ibidem, 103.
- ²¹ Op p.209 pleit Jensen wel voor 'a more varied chronology', maar dat weerhoudt hem er niet van om op andere plekken zwaar in te zetten op een doorbraak in de jaren zestig en zeventig.
- ²² Martin Conway, 'Introduction', *H-Diplo Roundtable Review* XVII.20 (2016); cf. Samuel Moyn, *Christian human rights* (Philadelphia 2015).
- ²³ Marco Duranti, *The conservative human rights revolution. European identity, transnational politics, and the origins of the European convention* (New York 2017) 6-7.
- ²⁴ Duranti, *Conservative human rights*, 165.
- ²⁵ Ibidem, 96-97 (de rol van Churchill komt ook op andere plekken in het boek uitgebreid aan de orde).
- ²⁶ Ibidem, 362-363.
- ²⁷ Ibidem, 362.
- ²⁸ Ibidem, 6.
- ²⁹ Cf. de wijze waarop Peter van Dam en ik het rigide en door Foucault geïnspireerde begrip religieus regime (dat te vergelijken is met Moyns opvatting over een mensenrechtenutopie) flexibeler hebben gemaakt: Peter van Dam en Paul van Trigt, 'Religious regimes: rethinking the societal role of religion in post-war Europe', *Contemporary European History* 24.2 (2015) 213-232.
- ³⁰ Hoffmann, 'Human rights', 287.
- ³¹ Cf. Malgorzata Mazurek en Paul Betts, 'Preface: When rights were social', *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development* 3.3 (2012) 291-295.
- ³² Jensen, *The making*, 128-130.
- ³³ Lynn Hunt, 'The long and the short of the history of human rights', *Past and Present* 233 (2016) 323-331, aldaar 323-324.
- ³⁴ Cf. Kim Christiaens, 'Voorbij de 1968-historiografie? Nieuwe perspectieven op internationale solidariteitsbewegingen tijdens de Koude Oorlog. Kritische reflecties en commentaren vanuit België', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128.3 (2015) 377-406.
- ³⁵ Cf. Ulrike Freitag en Achim von Oppen, *Translocality. The study of globalising processes from a Southern perspective* (Leiden 2010).
- ³⁶ Hunt, 'The long', 330.
- ³⁷ Sebastian Conrad, *What is global history?* (Princeton en Oxford 2016) 72-79.
- ³⁸ Didier Fassin, *Humanitarian reason. A moral history of the present* (Berkeley etc. 2012).
- ³⁹ Maarten Kuitenbrouwer, 'De rol van de mensenrechten in het buitenlandse beleid van Nederland na 1945: politicologische en historische literatuur', *BMGN* 118.2 (2003) 179-192; Barbara Oomen, *Rights for others. The slow home-coming of human rights in the Netherlands* (Cambridge 2013); Chris Lorenz, 'De Nederlandse koloniale herinnering en de universele mensenrechten. De casus "Rawagede"', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128.1 (2015) 109-130.